

NOTISER

Jan-Öjvind Swahn: *Fil, fläsk och falukorv. Svenska mattraditioner genom tiderna*. Historiska Media i samarbete med Kulturen, Lund 2000. 124 s., ill. ISBN 91-88930-84-X.

Jan-Öjvind Swahn, folklorist, etnolog, kulturhistoriker och ledamot av Gastronomiska Akademien m.m. har gjort en etno-gastronomisk översikt av svensk matkultur från hedenhös till nutid. Boken visar i flera sammanhang på ett kosthåll som folkets breda lager bibehållit relativt oförändrat från vikingatid/medeltid fram till förra seklet. Annat var det inom samhällets övre skikt, där särskilt festmaten präglades av internationella moden och exotism.

De olika matkulturerna och kostelementen på svensk botten får en faktsäckad och roande genomgång på ett behändigt sidomfång. Sensoriken får också sitt genom mustiga beskrivningar och folkloristiska citat. Temat "mat som konst" visualiseras genom 57 väl valda illustrationer från medeltida träsnitt till dagens öletiketter.

Efter en översikt av folkliga och ståndsmässiga kostvanor är boken tematiskt uppställd efter kostelement: bröd med föregångaren gröt, sovel, mjölkprodukter, potatis och annat ätbart från växtriket samt dryckeskultur från vatten till choklad.

Swahn redogör för ett stort antal omdiskuterade vetenskapliga frågor, t.ex. pastans ursprung. När man läser SAOB framstår denna nutidens populära produkt som en 1700-talsinnovation i Sverige. Swahn pekar vidare på att den tyska kokkonsten redan under 1500-talet fick konkurrens av den franska inom Vasakungarnas hovhållning, och under drottning Kristinas tid hade den senare helt blivit tongivande i vår huvudstad. Det franska kökets senare utveckling kan vi bl.a. följa genom kokbokslitteraturen.

Utifrån egen forskning summerar författaren gröt-rimmens intressanta socialhistoria. Och vi får sovels historiska definition: inte bara kött, utan även bl.a. fisk, ägg, smör och ost. Sillen som "klassresenär" klarläggs liksom korvens antika och tyska ursprung och senare låga sociala rang. En tysk påverkan på vår matkultur

gäller även rätter som svartsoppa, gås och spettekaka för att inte tala om våra öltraditioner, medan osthanteringen hade sina förebilder i Schweiz. Ytterligare ett axplock av de mycket subjektiva radnoteringar jag gjort under en genomläsning av boken visar tättörtens betydelse för den nordliga långmjölken ges en mycket plausibel förklaring: "Bakom tättörtens rykte kan helt enkelt ligga ett slags 'likhetsmagi': den slemmiga örten skulle ha gett 'slemmig' mjölk. Mjölpropagandan i Sverige har äldre rötter än 1920-talets nyetablerade riksförbund: år 1902 invigde riksmarskalken en varmjölksautomat i huvudstaden! Varför sur grädde är vanligare än söt i våra äldre kokböckers recept före separatorns tid utreds liksom varför vi lägger vispgräddade överst i chokladkoppen. Plommon har en äldre historia som medicin och äpplet i vårt land en folklig som gäller avståndstagande. Att brännvin med sin finkeldoft var en folklig parfym i äldre tider visar att civilisationsprocessen gjort vissa framsteg.

Boken kan tjäna som en behändig översiktlig lärobok för alla med intresse för matens kulturhistoria och som uppslagsbok för olika gastronomiska utbildningar. Den är också väl ämnad för studiecirkelarbeta och en enkel studiehandledning borde utarbetas.

Kurt Genrup, Umeå

Pappas lydige Son. Clas Tamms dagböcker och brev 1827–1865. Inl., urval och kommentarer av Claës Tamm. Probus. Stockholm 2000. 408 s. ISBN 91-87184-62-1.

Clas Tamm (1807–1866) var en av tre söner till den mycket förmögne bruksägaren Pehr Adolf Tamm, i svensk historia känd som oppositionsman inom adelsståndet vid riksdagen 1800, då han tillsammans med några ståndsbröder ostentativt avsåde sig sitt adelskap. Namnet Tham byttes mot Tamm. Sonen Clas växte upp på Österby bruk i norra Uppland men levde större delen av sitt vuxna liv som godsägare på Tvetaberg utanför Södertälje. I denna stad var han kommunalt engagerad, men hans största intressen var livet igenom konst och

musik, han var en utpräglad ”skönande” för att citera hans sentide ättling och namne Claës Tamm, som nu utgivit och redigerat förfaderns dagböcker och efterlämnade brev.

Publicering av dagböcker från gångna sekler har alltid ett kulturhistoriskt intresse, så även denna utgåva. Clas Tamms dagbok tillhör kanske inte de mest givande inom genren. Därtill är den litet för kantigt skriven och för återhållsam när det gäller reflexioner och personporträtt. De belysande kulturhistoriska detaljerna är också ganska sparsamma. Ett särskilt intresse har den avgjort för musik- och konsthistoriker med de utförliga beskrivningarna av operaföreställningar och konstutställningar och med författarens egna omdömen om tidens konst och musik. Tamm lyssnar beundrande på Jenny Lind på Stockholmsoperan och kommenterar en lång rad av huvudstadens skådespelare och landskapsmålare under decennierna kring mitten av 1800-talet. Särskilt i yngre dagar är han en flitig operabesökare och ser gärna om samma föreställning flera gånger i tät följd och gör personliga anmärkningar i dagboken. Själv är han verksam både som amatörmusiker och tecknare.

Familjelivet på Tvetaberg får naturligtvis sitt beskärda utrymme, men arbetslivet på både åker och äng och i hushållet får läsaren inte veta mycket om. Tamm och hans hustru Carolina fick inte mindre än fjorton barn. Några dog tidigt och särskilt äldsta dotterns död vid två års ålder 1839 skildras utförligt och mycket gripande. Födelsedagar, midsommarfirande och julfirande ägnas regelbundet åtskilligt utrymme, däremot knappast andra årsfester. Även på bröllops- och begravningsseder ger dagboken många exempel. Särskilt intressanta är en del beskrivningar av bondbröllop på Tvetaberg. Vanligt var tydligen att man vigdes i salen på herrgården och att man sedan for till en bröllopsmiddag i brudens eller brudgummens gård. Som patriarkalisk godsägare deltog Clas Tamm gärna i dessa fester och hörde till de flitigaste dansörerna vid bondbröllopen.

Nästan hela livet var Clas Tamm beroende, både känslomässigt och förmodligen ekonomiskt, av den dominante fadern, på ett sätt som bokens titel antyder. Faderns godkännande tycks ha behövts även för beslut rörande t.ex. hans barns uppfostran. Österby bruk besöks ofta liksom faderns bruksimperium vid Dellensjöarna i norra Hälsingland. Politiska händelser kommenteras inte ofta. Men avgjort intressant är en utförlig skildring av marskravallerna i Stockholm 1848.

Till dagbokstexten har Clas Tamm då och då fogat några krypterade rader. Avsikten var självfallet att de

inte skulle kunna läsas av utomstående. Utgivaren har dock låtit en expert, förre byråchefen vid Försvarets radioanstalt Bengt Beckman, forcera detta krypto, och den krypterade texten bidrar onekligen till dagbokens värde som sedeskildring. Ofta kommenterar Clas Tamm i kryptoform sin kurtis med yngre kvinnor, ofta tydligen anställda i hushållet på Tvetaberg, förbindelser som några gånger leder till stormiga uppträden med hustrun Carolina.

Claës Tamm har försett dagboken med ett personregister och med värdefulla löpande kommentarer till texten, främst personhistoriska upplysningar. Boken är ovanligt vackert formgiven och väl illustrerad.

Mats Hellspong, Stockholm

Fredrik Skott: *Asatro i tiden*. Småskrifter nr 1, utg. av språk- och folkminnesinstitutet, dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg (SOFI). 2000. 70 s., ill. ISBN 91-7229-009-9.

Modern asatro för tankarna till såväl rasistiska och nazistiska organisationer som till naturmystik, nyandlighet och nya religiösa rörelser. De flesta svenska asatrogna är dock uttalat antirasistiska och fördömer kopplingen till rasistiska ideologier. Den moderna asatron som uppstod i slutet av 1960-talet får en relativt grundlig genomlysning i Skotts studie, som baseras på frågelistmaterial, tidnings- och tidskriftsartiklar samt material som de olika samfundet och föreningarna publicerat själva. Den här lilla skriften skall närmast betraktas som en översiktlig introduktion till asatron i dagens svenska samhälle. Den beskriver främst organisationen Sveriges Asatrosamfund, som bildades 1994 och idag, med sina 450 medlemmar, är den största sammanslutningen av asatrogna i Sverige. Merparten av medlemmarna är unga män med akademisk utbildning. Individualitet och frihet är nyckelord i deras religiösa tänkande, liksom naturens egenvärde och oberoende av kulturen. Politiskt sett betonar de sitt oberoende men har mycket gemensamt med miljörörelsens organisationer. Vikten av att vårda och värna naturen spelar stor roll inom samfundet liksom ritualer och ceremonier, något som de har gemensamt med vår tids medeltidsfestivaler och vikingamarknader, där också många asatrogna deltar.

Birgitta Svensson, Lund